

Arkadiusz Urbanek

Warunki wykonywania kary pozbawienia wolności wobec muzułmanów. Badanie porównawcze wśród personelu więziennego Polski, Litwy i Czech

Conditions of imprisonment for Muslims. Comparative study among prison personnel in Poland, Lithuania and the Czech Republic

Na fali migracji ludności funkcjonariusze instytucji wymiaru sprawiedliwości coraz częściej stykają się z osobami odmiennymi narodowo, religijnie czy etnicznie. W przypadku zakładów karnych i aresztów śledczych pojawiają się nowe wyzwania praktyczne, wynikające z odmiennych oczekiwań i potrzeb. Jakość tych potrzeb generuje trudne sytuacje, ponieważ wymaga elastyczności i niestandardowych działań, szczególnie jeżeli skazani reprezentują kultury czy religie o dużej różnorodności wobec większości. W Polsce od 1990 r. wypracowano procedury postępowania z kulturowo bliskimi obywatelami państw wschodniej części Europy, ale w kontakcie z muzułmanami i ich odmiennością kwestia jest trudniejsza. Dotychczasowe badania własne wskazują, iż w polskim systemie penitencjarnym w niewielkim zakresie udało się stworzyć podstawy polityki penitencjarnej i metodyki pracy resocjalizacyjnej z tymi osobami. Trudno znaleźć jednoznaczne dyrektywy postępowania, w związku z czym kłopotliwe staje się również wskazanie granicy pomiędzy elastycznością wobec potrzeb a zagrożeniem wdrażania nadmiernych ustępstw czy wręcz manipulacji odmiennością dla osobistych korzyści. Omawiane wyniki badań koncentrują się na analizie motywów i sposobów działania personelu więziennego, reagującego na potrzeby osadzonych o odmiennych cechach dystynktywnych. Dlatego respondentów skonfrontowano z dwiema sytuacjami potencjalnie konfliktowymi, które wymagały od nich niestandardowych działań i podejmowania decyzji wyjątkowych.

Zasadniczym celem rozważań jest prezentacja wyników badań porównawczych. Dotychczasowe badania własne pozwalały rozpoznać sytuację w Polsce, wskazując na nowe potrzeby i nisze badawcze. Obecnie wstępne tezy porównano z sytuacją na Litwie i w Czechach, których członkostwo w EU zobowiązuje do podobnych działań wobec cudzoziemców, a wspólne doświadczenie w pracy ze skazanymi muzułmanami jest nowe i niewielkie. Badania prowadzono wśród personelu więziennego tych trzech krajów, odpowiadając na pytania: jak funkcjonariusze postrzegają własną gotowość do działania na rzecz respektowania nietypowych potrzeb ze strony skazanych muzułmanów, jakie kierunki działania w relacjach z muzułmanami reprezentują funkcjonariusze w poszczególnych krajach? Badania miały charakter ilościowy, obejmując próbę 132 osób, dlatego analizowano tylko te czynniki, które uzyskały poziom istotności statystycznej.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, więzienie, personel więzienny, muzułmanie.

The wave of population migration has increased the frequency with which the officers of justice administration institutions interact with persons of a different nationality, denomination, or ethnicity. Prisons and remand centres are faced with new, practical challenges resulting from different expectations and needs. The quality of the needs generates difficult situations, as it requires flexibility and non-standard approach, in particular where the convicted population represents cultures or religions deviating significantly from the majority. Since 1990, we have witnessed the development of procedures for dealing with culturally similar citizens of Eastern European countries, however in the case of interaction with Muslims and their diversity, the issue grows more difficult. Author's own research demonstrates that the extent to which the Polish penal system managed to build a foundation for penal policy and methodology of rehabilitation work with such persons is very limited. Clear directives on how to proceed are difficult to find, thus drawing the line between flexibility to needs and the danger of making excessive concessions or even manipulation that uses diversity for personal gains, remains a challenge. The discussed results concentrate on the analysis of the motives and methods of work employed by the prison personnel in response to the needs of convicted prisoners with different distinctive

characteristics. Therefore, the respondents were confronted with two potential conflict situations that required them to take non-standard actions and out-of-the-ordinary decisions.

The primary purpose of the paper is to present the results of the comparative studies. Own research completed so far provides an overview of the situation in Poland and points towards new research needs and niches. At present, the preliminary findings were compared with the situation in Lithuania and the Czech Republic, countries that, as EU members, are required to implement similar measures in dealing with foreign nationals, and in which the common experience of working with convicted Muslims is fresh and scant. The research was carried out among prison personnel from the three countries, who responded to the following questions: what is the officers' perception of own readiness to take action in order for atypical needs of the convicted Muslim population to be respected? What approach in relations with the Muslim population is demonstrated by prison officers in these countries? The research was quantitative, covering a sample of 132 persons, therefore only the factors that achieved the level of statistical significance have been analysed.

Key words: multiculturalism, prison, prison personnel, Muslims.

Wielokulturowość a wyzwania dla polityki penitencjarnej

Wykonywanie kary pozbawienia wolności, jak wszystkie procedury wymiaru sprawiedliwości, podlegają regulacjom prawa międzynarodowego i krajowego. Jednak warto odnotować pewną dysproporcję w zakresie formalnych procedur oraz dorobku naukowego między prawem karnym wykonawczym a metodyką pracy penitencjarnej wobec cudzoziemców. Jakkolwiek szeroko opisane są kwestie postępowania karnego wobec odmiennych kulturowo, a nade wszystko obcojęzycznych obywateli innych państw, to brakuje jednoznacznych standardów dla praktyki penitencjarnej. Dodatkowo nie ma wypracowanych procedur działania wobec odmiennych potrzeb – mniej lub bardziej uzasadnionych różnorodnością kulturową – natomiast ich źródła, motywacja i sens, przynajmniej w Polsce, nie są obiektem częstych badań naukowych. Brak formalnych procedur postępowania lub ich ogólnikowość w prawie międzynarodowym

powoduje wiele kolizji między standardami wykonywania kary a odmiennymi potrzebami skazanych cudzoziemców. Pojawia się ważna nisza naukowa w zakresie rozpoznania nowych potrzeb generowanych przez odmienną religijną, kulturową i etniczną skazanych. Podobnie mentalność, motywacja i prezentowane tendencje do działania są fundamentem kreowania systemowej metodyki pracy resocjalizacyjnej z cudzoziemcami. Aktualnie ta część działalności resocjalizacyjnej jest marginalizowana, co potwierdzają badania własne, ale także doświadczenia europejskie¹.

Kwestia wykonywania kary pozbawienia wolności osób odmiennych kulturowo to również szerszy problem pedagogiki resocjalizacyjnej, ponieważ każe stawiać pytania o zakres wiedzy personelu na temat odmienności kulturowej osadzonych, pytania o rozumienie sensu ich zachowań i rolę edukacji w tym zakresie. Jednak w tych rozważaniach najważniejszą kwestią jest pytanie o jakość osobistych nastawień wobec problemu odmienności. W najszerszym zakresie to kwestia wyznaczenia kierunku rozwoju tego fragmentu polityki penitencjarnej, która nawet w nieoficjalnym nurcie może dążyć do elastyczności lub wtlaczania cudzoziemców do standardowych warunków i reguł więziennych. Odpowiedzi na te pytania nadal są bardzo mgliste w świetle polskiej praktyki i literatury podejmującej zagadnienia postępowania ze skazanymi. Właściwie nie ma badań naukowych, które oceniałyby realne tendencje w postępowaniu ze skazanymi kulturowo lub etnicznie odmiennymi, nie rozpoznano postaw nieformalnych samych funkcjonariuszy. Czy one zmierzają do poszanowania odmienności, czy raczej do podporządkowania większości? Czy osobiste nastawienia wynikają z rozumienia ontologicznych źródeł odmienności zachowań, czy wynikają z innej wiedzy? Wielokulturowość w zderzeniu z pragmatyką penitencjarną w najszerszym zakresie dotyka kwestii rozumienia kierunków asymilacji osób obcych kulturowo, religijnie, etnicznie², a poglądów na modele wzajemnych relacji jest wiele, mniej lub bardziej restrykcyjnych³. Wobec szeregu aktualnych pytań o politykę penitencjarną wobec cudzoziemców warto zastanowić się nad

¹ C. Achermann, *Multi-perspective research on foreigners in prisons in Switzerland*, [in:], I. Van Liempt, V. Bilger (eds.), *The Ethics of Migration Research Methodology, Dealing with Vulnerable Immigrants*. Sussex Academic Press, Brighton, Portland, p. 52.

² G. Janusz, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Warszawa 1995, s. 16-18.

³ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Państwowe, Warszawa 2009, s. 66.

gotowością funkcjonariuszy do respektowania potrzeb i oczekiwań skazanych, które wynikają z ich odmienności.

Zderzenie kultur Zachodu i Wschodu stanowi perspektywę szerokiego analizowania konfliktów i kompromisów wówczas, gdy ta różnorodność się spotyka. Badacze wywodzą te czynniki z różnic kulturowych i odmiennej aksjologii, próbując wskazać, iż kultura i/lub historia determinują rzeczywistość polityczną i socjologiczną⁴. Pojawia się wiele koncepcji analizy różnic historycznych, religijnych, socjologicznych, dostrzegając odmienną mentalność społeczeństw. Jednak na fali krytyki ujęć deterministycznych ważną rolę odgrywa perspektywa odmiennych interesów i przywilejów społecznych. Zdaniem Barringtona Moora, już w latach 60. XX wieku można było dostrzec nie tyle nadrzędne czynniki determinujące konflikt lub porozumienie międzykulturowe, co raczej rozsądne podejście do wartości, do edukacji i interesów grup polityczno-społecznych⁵. Dostrzeganie pewnych interesów społecznych jest szczególnie ważnym pryzmatem analizowania relacji międzykulturowych w rzeczywistości penitencjarnej. Po pierwsze, państwa Europy Wschodniej, jak Polska, Litwa, Czechy, mają stosunkowo niewiele doświadczeń, gdy wziąć pod uwagę częstotliwość i historyczną obecność szerokich grup społeczności muzułmańskiej. To również rzutuje na jakość bezpośredniego postępowania funkcjonariuszy z muzułmanami. Jak pokazują dane o liczbie zatrzymań przez polską policję pod zarzutem podejrzenia o popełnienie przestępstwa, liczebność potencjalnych sprawców z krajów islamskich jest znikoma (tabela 1).

Tabela 1. Liczba cudzoziemców podejrzanych o przestępstwo z wybranych krajów (2000-2012)

Dominujące grupy przestępców		Grupy przestępców z krajów potencjalnie muzułmańskich	
Ukraińcy	16 628	Turcy	274
Białorusini	7454	Pakistańczycy	84
Niemcy	3169	Irakijczycy	35
Ormianie	3122	Bośniacy	34
Rosjanie	2708	Libijczycy	31
Litwini	2471	Libańczycy	24
Bułgarzy	1519	Sri Lanka	19

⁴ F. Halliday, *Bliski wschód w stosunkach międzynarodowych. Władza, polityka i ideologia*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 223.

⁵ B. Moor, *The Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Allen Lane, London 1967.

Dominujące grupy przestępców		Grupy przestępców z krajów potencjalnie muzułmańskich	
Rumuni	1399	inne kraje Afryki	565
Czesi	751		

Źródło: Komenda Główna Policji, [za:] M. Perkowska⁶.

Tym bardziej trudno mówić o historycznie lub kulturowo wypracowanych mechanizmach rozumienia kolizji odmiennych kultur. Obecnie większą rolę odgrywa przekaz medialny, a nawet tendencje indoktrynacyjne, które w jakiś sposób prezentują muzułmanów osobom, które nie mają bezpośredniego kontaktu z nimi w pracy, szkole czy sąsiedztwie. Z drugiej strony, co uważam za ważniejsze, w warunkach praktyki penitencjarnej mamy do czynienia z silnym i prawnie usankcjonowanym podziałem skazanych i funkcjonariuszy, ich prawa i prestiż zawsze są odmiennie. Dlatego warto zastanowić się, czy interesy i konieczność manifestowania dominacji w warunkach więziennych nie będą kluczowymi czynnikami kształtującymi wzajemne relacje? Praca funkcjonariuszy ze skazanymi muzułmanami jako grupą o szczególnie jaskrawych różnicach obyczajów, zachowań czy sposobu postrzegania relacji społecznych, może nie tyle obrazować oficjalne trendy polityki wykonywania kary, co nieformalne potrzeby akcentowania siły większości, tej kulturowej większości kraju przyjmującego i wykonującego karę. W tym przypadku uzasadnione są badania porównawcze poglądów personelu więziennego w Czechach i na Litwie, ponieważ wstępne badania własne na terenie Polski wskazały, że taka tendencja do konkurowania o prestiż została zarysowana.

Czynniki kompromisu i konfliktu w relacjach międzykulturowych

Marian Golka dostrzega czynniki konfliktogenne w międzykulturowych relacjach niezależnie od specyfiki narodu większości czy mniejszości. One mają nadrzędny charakter i wynikają z jakości relacji społecznych, przez co stają się bardziej istotne dla analizy rzeczywistości penitencjarnej, którą łączą określone interesy i powinności. Konflikt między kulturami jest generowany przez:

⁶ M. Perkowska, *Przestępczość graniczna cudzoziemców*, Wyd. C.H.Beck, Warszawa 2013, s. 191-192.

- 1) ekspansywność grup, które walczą o terytorium, ale także o pozycję społeczną czy polityczną,
- 2) sprzeczność interesów i celów w systemie społecznym,
- 3) nierównomierny dostęp do funduszy społecznych,
- 4) wyraźną rozbieżność i sprzeczność zachowań i wartości,
- 5) zaangażowanie mniejszości w sprawy swojego kraju pochodzenia wówczas, gdy są one sprzeczne z interesami większości,
- 6) ingerencje zewnętrzne państw podsycających konflikt,
- 7) uprzedzenia i brak poczucia bezpieczeństwa, rozproszenie i ambivalencje,
- 8) doświadczenia historyczne uprzednio niekorzystnych relacji,
- 9) autorytarne i dominujące cechy osobowościowe,
- 10) brak kontroli nad własną grupą społeczną,
- 11) ograniczanie i eliminowanie realizacji wartości rdzennych dla mniejszości,
- 12) walkę o prestiż – jego utrzymanie i pozostawanie w uprzywilejowanej pozycji⁷.

Specyfika instytucji totalnych niewątpliwie niesie ze sobą sprzeczność interesów funkcjonariuszy i skazanych. Relacje z muzułmanami, odmiennymi religijnie, o innych obrzędach, a także etnicznie wywiedzionych postawach i poglądach społecznych, obfitują w rozbieżności. Szczególnie jeżeli skonfrontujemy je ze schematycznością samej instytucji więziennej. Warunki pobytu i sposobu organizacji pracy są przeznaczone dla większości, one w niewielkim stopniu poddają się zmianom. Dlatego odmienność potrzeb i oczekiwań, nawet gdyby były ontologicznie wywiedzione z poszanowania religii, z pewnych pryncypiów aksjologicznych, to i tak są rozbieżne z tendencją do uniformizmu więziennego.

Na fali obecnych wydarzeń w polityce i relacjach związanych z przepływem migrantów, niewątpliwie aktualne stają się czynniki korespondujące z poczuciem kontroli społecznej. Coraz częściej dowiadujemy się o zagrożeniach, jakie generuje niekoordynowany przepływ ludzi, o zagrożeniach przestępczością pospolitą i terroryzmem. Taki przekaz wpisuje się w pewną kreację rzeczywistości i poglądów, które powodują zachwianie poczucia bezpieczeństwa narodów, dotąd jednorodnych kulturowo i obyczajowo. Dlatego warto zastanowić się, na ile postawy

⁷ M. Golka, *Cywilizacja współczesna i globalne problemy*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012, s. 291-292.

funkcjonariuszy wynikają z bezpośrednich relacji z więźniami muzułmanami, a na ile z pewnego osobistego przekonania lub stereotypu? Niemniej jednak więzienie to także rzeczywistość walki o prestiż i akcentowanie pozycji personelu więziennego oraz mniejszej lub większej nieprzychylności skazanych. Ta perspektywa może również zniekształcać postrzeganie uprawnień muzułmanów, szerzej cudzoziemców, do odmiennych warunków pobytu, na które wskazuje prawo międzynarodowe. Warunki więzienne powinny akceptować różnorodność skazanych, a co za tym idzie, uwzględniać ich potrzeby i oczekiwania wynikające z innych obrzędów religijnych czy odmiennej tradycji etnicznej. Mimo że kwestie etniczności osobiście uważam za dyskusyjne, to w tekście Rekomendacji R(84)12 Komitet Ministrów krajów członkowskich UE sformułował zalecenie poszanowania nakazów religijnych i zwyczajów, choć trudno ustalić ich zasięg i źródła. Jednak szczególnie ważna jest kwestia samej gotowości personelu do zauważania tej odmienności i pewnych analogicznych powinności.

Arjun Appadurai wskazuje na cztery okoliczności konfrontacji, nadzędne wobec osobistych niechęci. Jego zdaniem globalizacja spowodowała przemieszanie narodów, które jako większości utraciły poczucie tożsamości, straciły oparcie w jednorodnej wspólnocie. Dodatkowo konflikty generuje nadmierne akcentowanie podziału na mniejszości i większości, im więcej przejawów tych różnic, tym więcej napięć, szczególnie gdy mniejszość ma ograniczone prawa przez większość. W warunkach więziennych możemy prognozować taką dysproporcję, cudzoziemiec jest z jednej strony obcym, z drugiej strony gościem, który wyrządził krzywdę gospodarzom, czyli społeczeństwu większości. Taka perspektywa akcentowania różnic jest bardziej jaskrawa w badanych krajach: Polsce, Litwie czy Czechach. Wynika to z faktu, że liczebność społeczności muzułmańskich jest w nich niewielka, więc tym samym wyraźniej zauważana. W konsekwencji trzecią okolicznością genezy konfliktów jest drastyczna nierówność gospodarcza, polityczna i społeczna. Taka nierówność podziału dóbr jest jedną z przyczyn fali migracji, wskazując jej kierunek ku bogatszym krajom. Na kolizje interesów społecznych i nierównomierne szanse społecznego rozwoju wskazuje Bruno Drwęski, poszukując przyczyn kolizji odmiennych grup społecznych w skali makro i mikro⁸.

⁸ B. Drwęski, *Muslim presence in Europe: a chance to stimulate societies in crisis?*, [in:] A. Szerląg, J. Pilarska, A. Urbanek (eds.), *European atomization or integration? Transborder aspects of (multi)pedagogy*, Cambridge Scholars Publishing, monografia w procesie wydawniczym.

Czwartą przyczyną konfliktów międzykulturowych jest duża dostępność do środków przemocy, brutalność i bestialstwo, które stają się wyrazem gniewu i nienawiści wobec innych⁹. O tym przekonały współczesne wojny w Europie (na Bałkanach, Kaukazie) i w innych regionach świata.

Wobec wielości czynników porozumienie versus konflikt warto zastanowić się nad obrazem relacji personelu więziennego ze skazanymi muzułmanami. Tu nie chodzi o relacje formalne, regulowane procedurami postępowania, ale o osobiste nastawienie wobec ich odmiennych potrzeb i oczekiwań. Nawet, jeśli liczebność muzułmanów w więzieniach w Polsce, na Litwie i w Czechach nie jest tak duża jak np. w Niemczech czy we Francji, to mimo wszystko problem ten nie jest znikomy. Obecnie przy tak ogromnych migracjach ludności nie sposób uznać, że wielokulturowość nie dotyczy krajów Europy Wschodniej, i nie można udawać, że nie dotyka przestrzeni wymiaru sprawiedliwości czy penitencjarystyki. Z perspektywy wykonywania kary warto nawet zauważyć kwestię bezpieczeństwa, na co wskazuje Samuel Huntington w słowach: „... bezpieczeństwo świata wymaga uznania wielokulturowości w skali globalnej”¹⁰.

Metodologiczne aspekty badań własnych

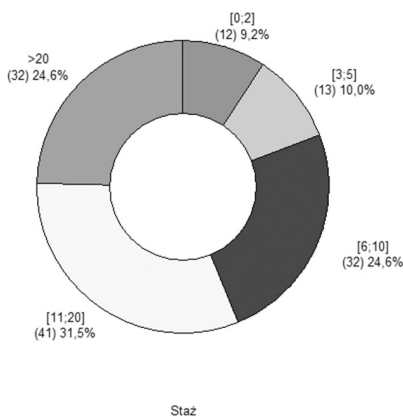
Prezentowane poniżej wyniki badań stanowią efekt dwóch etapów eksploracji. Od 2013 r. były prowadzone bezpośrednie wywiady z wychowawcami penitencjarnymi oraz skazanymi cudzoziemcami (zarówno z krajów wschodnich i muzułmanami). Badania poświęcono ogólnej charakterystyce problemów organizacyjnych i metodycznych w pracy ze skazanymi cudzoziemcami. Na podstawie danych jakościowych sporządzono katalog sytuacji konfliktowych, które wystąpiły w toku relacji ze skazanymi odmiennymi narodowo, kulturowo, etnicznie. Dane dodatkowo uzupełniono o analizy doświadczeń funkcjonariuszy Straży Granicznej, którzy mają wprawę w pracy z muzułmanami, np. z Kaukazu, Bośni i Hercegowiny. Natomiast w zasadniczej, drugiej części badań realizowanych w latach 2015/2016 w Polsce (PL), na Litwie (LT) i w Republice Czeskiej (CRP), przeprowadzono 132 wywiady pisemne: w Polsce – 40, na Litwie – 40 i w Czechach – 52. Metoda użyta do badań to sondaż diagnostyczny, po to, aby wychwycić ogólne tendencje, pewne kategorie

⁹ A. Appadurai, *Strach przed mniejszościami. Esej o geografii gniewu*, PWN, Warszawa 2009, s. 12-13.

¹⁰ S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i niwy, kształt ładu światowego*, Muza, Warszawa 1997, s. 491.

motywacji i działań, których korelacje można potwierdzić statystycznie, różnicując personel więzienny w tych trzech krajach. Próbę badawczą stanowili funkcjonariusze penitencjarni z Polski (40 osób – 30,3% w całej próbie), z Litwy (40 osób, odpowiednio – 30,3%) oraz z Czech (52 osoby – 39,4%). Ich staż pracy w warunkach penitencjarnych oscylował w przedziałach: do 2 lat, od 3 do 5 lat, od 6 do 10 lat, od 11 do 20 lat, powyżej 20 lat (wykres 1).

Wykres 1. Rozkład badanej grupy funkcjonariuszy Służby Więziennej według stażu pracy w instytucji penitencjarnej (przedział czasu, liczba respondentów, odsetek w całej badanej próbie)

Prezentowane badania przeprowadzono na podstawie opisu dwóch sytuacji problemowych, dotyczących kolizji oczekiwań muzułmanów z warunkami ich realizacji. Sytuacje wymagały udzielenia odpowiedzi o własnych decyzjach w danej sprawie i osobistych motywacjach, aby w ogólnym wymiarze odnieść się do dwóch tendencji: a) gotowości respondentów do ustępstwa, b) konfrontacji z oczekiwaniami więźnia muzułmanina. Na podstawie zgromadzonych odpowiedzi wygenerowano poszczególne kategorie działań i motywacji, które następnie poddano analizie statystycznej. Organizacja narzędzia badawczego obejmowała tylko opis sytuacji, przedstawiając oczekiwania ze strony skazanego muzułmanina i ich okoliczności. W żadnym aspekcie nie sugerowano motywacji, jaka mogłaby przyświecać tym oczekiwaniom.

W toku analizowanych badań skoncentrowano uwagę na relacjach funkcjonariuszy z muzułmanami jako osobami o szczególnie odmiennych

cechach etnicznych, obyczajach i obrzędowości religijnej. Dodatkowo nie tyle sam islam różnicuje te osoby, co ich pochodzenie i różnorodność obyczajowa związana z regionem pochodzenia. Sytuacje, jakie analizowano dotyczyły kolizji oczekiwań lub roszczeń kierowanych przez muzułmanów do administracji więziennej. Pełnią one dwie funkcje: z jednej strony są pretekstem do poznawania działań i motywacji, jakimi kierowaliby się respondenci, gdyby konfrontowali się z taką sytuacją. Jednak z drugiej strony, jest to przyczynek do dyskusji nad potrzebami konstruowania czytelnej polityki penitencjarnej i zasad metodycznych do pracy z tymi osobami. Rozwiązania sytuacji prezentują stan wiedzy, nastawienia funkcjonariuszy, a także – szczególnie z perspektywy edukacji międzykulturowej i resocjalizacji – ich gotowość do współpracy lub sprzeciwu wobec potrzeb ze strony skazanych muzułmanów.

Należy podkreślić, że interpretowane dwie sytuacje, jakie rozstrzygali respondenci, zostały dobrane w taki sposób, aby wykraczały poza standardowe procedury. Ich celem było zachęcanie do spojrzenia na problem, kierując się nie tyle procedurami, co własnymi emocjami i postawami.

Analiza wyników badań

Pierwsza sytuacja, jaką rozstrzygano w toku badań, dotyczyła ewentualnych zmian w wyposażeniu celi. Skazany wysuwał oczekiwania związane z dostępem do urządzeń sanitarnych, które umożliwiają dokonywanie ablucji ciała po czynnościach fizjologicznych. Takie trudności występowały z dużym nasileniem w polskich ośrodkach dla uchodźców, kiedy muzułmanie, spełniając obyczaj ablucji, używali butelek z wodą i zalewali łazienki. Niejednokrotnie wchodzili w konflikt z innymi osobami, które przeciwstawiały się tym praktykom, ale rzeczywiście nie było w tym celu przygotowanych sanitariatów. W warunkach więziennych taki obyczaj ablucji jest jeszcze bardziej skomplikowany, ponieważ warunki mieszkalne są ograniczone przestrzennie i technicznie, zatem podobne generowanie konfliktu z innymi skazanymi jest bardzo prawdopodobne. Dodatkowo obrzęd ten powoduje, że osoby nie używają papieru toaletowego po czynnościach fizjologicznych. Ablucje w świecie muzułmańskim dotyczą zachowania czystości i dzielą się na całkowite i zwykłe. Ablucje całkowite (ghust) – czyli obmycie całego ciała, głównie odbywają się po utracie krwi, po stosunkach seksualnych, czy kontakcie z ciałem

zmarłych, zaś zwykłe (wudu) – czyli obmycie części ciała, następują po niewielkiej utracie krwi, po czynnościach fizjologicznych, a także przed modlitwą¹¹. Obmywanie całego ciała nie jest obowiązkiem każdego muzułmanina, ale w zależności od regionu pochodzenia, np. w Bejrucie, jest częścią obrzędowości.

W pierwszej kolejności analizowano gotowość respondentów z trzech krajów do ustępstw czy sprzeciwu wobec oczekiwań skazanego. Zależności jakie uzyskano pomiędzy tymi zmiennymi są istotne statystycznie (tabela 2).

Tabela 2. Generowanie konfliktu w sytuacji nowych oczekiwań muzułmanina – zależności zmiennych

Zależność między zmienną „Kraj” a zmienną:	Chi2	Df	p dla testu Chi2	V Cramera
generowanie konfliktu w sytuacji nowych oczekiwań	8,122	2	0,017	0,25

W poszczególnych krajach (Polska, Litwa, Czechy) uzyskano wyniki ogólnie przeważające za tendencją do konfrontacji z oczekiwaniami skazanych (tabela 3). Jednak przewaga była nieznaczna, ponieważ 47,2% badanych opowiadało się za ustępstwami, zaś za konfrontacją 52,8%, co oznacza, że ta kwestia nie jest jednoznaczna w praktyce penitencjarnej.

Tabela 3. Porównanie sytuacji generowania konfliktu w sytuacji nowych oczekiwań w różnych krajach

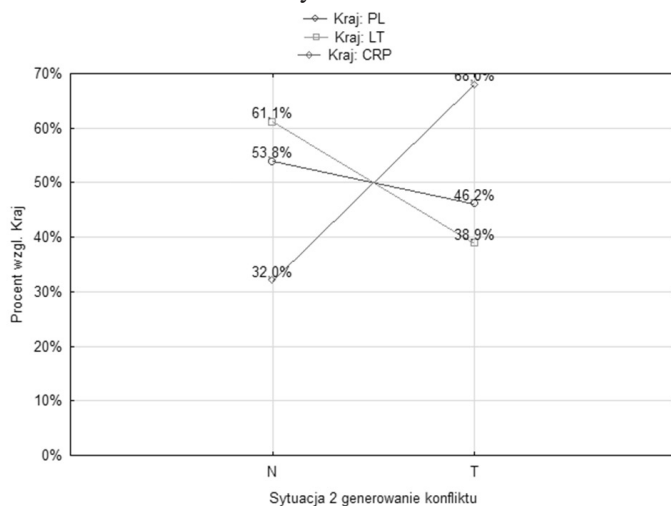
Kraj	N (ustępstwo)	T (konfrontacja)	Razem
PL	53,85%	46,15%	31,2%
LT	61,11%	38,89%	28,8%
CRP	32%	68%	40%
Ogółem	47,2%	52,8%	100%

W poszczególnych krajach najbardziej radykalne poglądy zaprezentowali funkcjonariusze czescy, z wyraźną przewagą konfrontacji i odmowy respektowania takich oczekiwań (68%). Ta dysproporcja wobec zgody na ustępstwo była bardzo czytelna (wykres 2) i tylko w tej grupie przeważała konfrontacja. W przypadku badanych Litwinów proporcje były odwrotne, chociaż również jednoznaczne. Ustępstwo w tej sprawie

¹¹ Y. Thoraval, G. Ulubegan, *Świat muzułmański. Jedna religia – wiele społeczeństw. Mała encyklopedia Larousse*, Wrocław 2003, s. 123-124.

deklarowało 61,1%. Jednak ogólne tendencje, mimo statystycznej istotności, wskazują na konieczność poznania motywacji, jaką kierowali się respondenci.

Wykres 2. Obraz rozkładu zmiennych: ustępowanie [N] vs. konfrontacja [T] z oczekiwaniami skazanych

Poszukując informacji o motywach, jakimi kierowali się respondenci, uzyskano wyniki istotne statystycznie, potwierdzające różnicowanie tej zmiennej w poszczególnych krajach. Motywacja dotyczyła wskazanej powyżej tendencji do ustępowania lub sprzeciwu wobec możliwości organizowania lub udostępnienia warunków do ablucji. Wyniki wskazują, że motywy funkcjonariuszy statystycznie różnicują się w poszczególnych krajach, co też może zachęcać do dalszych eksploracji poświęconych różnicom międzykulturowym personelu penitencjarnego.

Tabela 4. Zależności statyczne pomiędzy zmienną kraj pochodzenia respondentów vs. motywacja, jaką się kierowali w rozważanej sytuacji

Zależność między zmienną „Kraj” a zmienną:	Chi2	df	p dla testu Chi2	V Cramera
Motywacja jaką deklarowali respondenci	22,014	10	0,015	0,3

Odpowiedzi respondentów pogrupowano na kategorie, co w efekcie wygenerowało katalog sześciu motywów. Jeżeli funkcjonariusze podejmowali

decyzję o konflikcie lub ustępstwie wobec roszczeń skazanego muzułmiana, wówczas wyjaśniali ich sens poprzez:

- 1) gotowość do poszanowania odmiennej tradycji z jakiej wywodzi się osadzony,
- 2) konieczność poszanowania odmiennej religii, czyli wymagań, jakie niesie islam wobec wiernych,
- 3) konieczność standaryzacji warunków mieszkalnych w celach dla wszystkich osadzonych, bez wyjątków,
- 4) konieczność eliminowania konfliktów w celi między muzułmaniem a innymi osadzonymi,
- 5) wymuszenie na osadzonym koniecznego kompromisu, na który musi się zgodzić,
- 6) ustępstwo wobec oczekiwań, aby nie dopuszczać do sytuacji konfrontacji ze skazanym.

Warto podkreślić, że ten kanon motywów nie był sugerowany w narzędziu badawczym, tylko powstał w efekcie kategoryzacji zgromadzonego materiału. Analiza wyników badań koncentruje się na uzyskanych wynikach, wskazując na różne natężenie motywacji w poszczególnych krajach (tabela 5).

Tabela 5. Częstotliwość wybieranej motywacji w poszczególnych krajach

Kraj	1	2	3	4	5	6	Razem
PL	12,82%	20,51%	25,64%	23,08%	12,82%	5,13%	31,71%
LT	20%	2,86%	34,29%	14,29%	14,29%	14,29%	28,46%
CRP	6,12%	2,04%	55,1%	14,29%	12,24%	10,2%	39,84%
Ogółem	12,2%	8,13%	39,84%	17,07%	13,01%	9,76%	100%

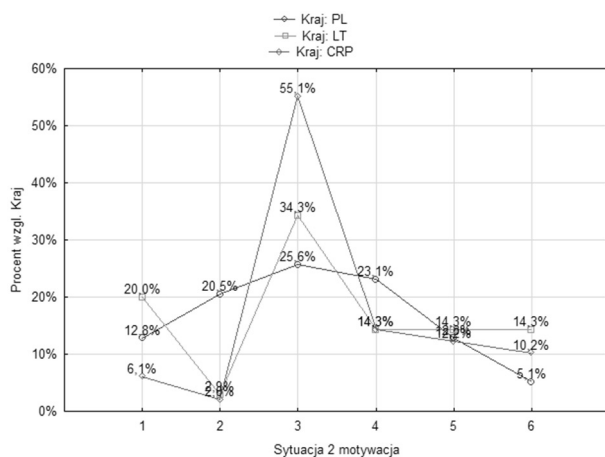
Oczywiście można zastanawiać się nad wyborem dominujących motywów, co pokazuje wykres 2, ale z drugiej strony ciekawy jest rozkład poszczególnych motywów. Motywacja 1 zdecydowanie dominowała wśród funkcjonariuszy z Litwy, oni w porównaniu z Czechami dostrzegali problem odmiennych tradycji. Etniczność muzułmanów, która generuje różnorodność zachowań okazała się czytelna, tym bardziej, że na Litwie liczba i różnorodność mniejszości narodowych i etnicznych jest duża. Kontakty międzykulturowe są potencjalnie częstszym doświadczeniem, gdyż przebywają tam mniejszości Rosjan, Polaków, Białorusinów, Ukraińców, Żydów, Łotyszy, Tatarów, Romów, Niemców¹². Jednak

¹² Por. A. Szerląg, *Polacy na wileńskim pograniczu kultur: przestrzenie (nie)porozumienia a budowa międzykulturowej wspólnoty*, „Multicultural Studies” 2016, vol. 1.

w porównaniu z motywacją 2, zarówno Litwini i Czesi nie łączyli kwestii ablucji z islamem, dla nich te oczekiwania skazanego nie korespondowały z prawem do praktyk religijnych. Natomiast, dla porównania, w Polsce taka motywacja była zdecydowanie częściej dostrzegana. Pozostaje zatem pytanie o faktyczną wiedzę w tym zakresie, o to, czy odmienne etniczne tradycje nie stanowiły przestrzeni manipulacji, kiedy to specyficzne dla regionu pochodzenia cudzoziemców zachowania będą interpretowane w kontekście religii, nawet nadużywając jej obrzędów.

Natomiast bardzo zbliżone są rozkłady dla motywacji 4, 5 i 6 wśród funkcjonariuszy litewskich i czeskich. Szczególnie w przypadku dążenia do eliminowania konfliktów w celi (motywacja 4) warto zauważyć, iż nie była to przesłanka wyjątkowo popularna. Porównanie jej z motywacją 3, czyli standaryzacją warunków pobytu, pokazuje ciekawe różnice. Standaryzacja warunków w celi, czyli brak rozróżnień i nieszanowanie ustępstw, automatycznie wprowadza neutralność, gdy chodzi o konflikty między skazanymi. Brak ustępstw na rzecz muzułmanów czy innych cudzoziemców nie powinien generować konfliktów, ponieważ inni skazani (większość) nie dostrzegają pewnej niesprawiedliwości w traktowaniu. Zatem jeżeli motyw 3 jest tak popularny (wykres 3) wśród Litwinów i szczególnie wśród Czechów, wówczas tak samo powinna dominować motywacja 4 – czyli dążenie do eliminowania dysproporcji i wyróżniania grup cudzoziemców.

Wykres 3. Rozkład częstotliwości motywacji funkcjonariuszy podejmujących decyzje w sprawie konflikt vs. ustępstwo wobec oczekiwania skazanego muzułmanina

Jednak okazuje się, że dla funkcjonariuszy sam konflikt między skazanymi nie był aż tak istotny jak standardowe oddziaływanie systemu.

Standaryzacja warunków jest działaniem systemowym, niejako odgórnym, ale równocześnie akcentuje przewagę większości, która tym bardziej w warunkach więziennych decyduje o wszystkim. Odwołując się do opracowania Mariana Golki, dotyczącego genezy konfliktów międzykulturowych, warto w tym miejscu zastanowić się nad potrzebą większości do zaakcentowania swojej dominującej pozycji. Zdaniem autora konflikty międzykulturowe są generowane m.in. przez „grę o prestiż”, zarówno o jego zdobycie, jak i utrzymanie¹³.

Z konfliktem wewnętrznym funkcjonariusze łatwo mogą sobie poradzić np. poprzez zmianę składu osobowego w celi, izolację muzułmanina, który sposobem ablucji mógłby wprowadzać sytuację napięcia. Jednak wyniki pokazują bardziej złożoną kwestię, czyli osobiste nastawienie respondentów. Ono może nie jest otwarcie antagonistyczne, bo to nie wynika z danych, ale jest umiarkowane i niechętnie. Respondenci reprezentują punkt widzenia niejako podwójnej większości: z jednej strony większości społecznej, kulturowej, z drugiej strony większości ludzi prawych, nie przestępców. Analogicznie to skazani powinni przystosować się niejako podwójnie, jako więźniowie muszą zaakceptować warunki zakładu karnego i dodatkowo jako mniejszość (obcy, odmienni) muszą podporządkować się większości. Takie wnioski wskazują na sens badań nad osobistym rozumieniem relacji wielokulturowych wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Rozważaną tezę potwierdzają wyniki uzyskane dla motywacji 5, ponieważ respondenci z trzech krajów na podobnym poziomie dostrzegali konieczność kompromisu. Jednak pod tym określeniem znalazło się przymuszenie skazanego muzułmanina do ustępstwa, do uznania, iż warunki więzienne są niezmiennie i standardowe dla wszystkich. To on musi zmienić zasady swojego zachowania, szczególnie w instytucji totalnej. Natomiast skrajnie odmienny sens reprezentowała motywacja 6. Oznaczała ustępowanie wobec oczekiwań skazanych muzułmanów, ale warto zwrócić uwagę na jej genezę. Tu nie chodziło o zrozumienie tych oczekiwań, na co wskazuje Alicja Szeląg, uznając konieczność włączania pryncypiów aksjologii do procesu nowoczesnego wykonywania kary wobec cudzoziemców. Kompromis nie wynikał z aksjologii wartości ogólnoludzkich, otwartości na różnice kulturowe, tolerancji, kultury kompromisu, czy dialogu międzykulturowego¹⁴. Przesłanką do ustępstw

¹³ M. Golka, op. cit., s. 291-292.

¹⁴ A. Szeląg, op. cit., s. 83.

była pragmatyka penitencjarna, niechęć do konfrontacji ze skazanym, który ma prawo kierowania skarg i zażaleń na decyzje administracji. Zatem wybrzmiewa tu nie tyle postawa koncyliacyjna, co pragmatyczna, a co ważne, wśród Litwinów taka postawa ujawniała się najczęściej (wykres 2). Z uwagi na dyrektywy Unii Europejskiej, głównie Rekomendację R(84)12 Komitetu Ministrów państw członkowskich UE w sprawie więźniów cudzoziemców, w każdym ze wskazanych krajów prawa skazanego są podobne, jeśli chodzi o prawo do skargi i konieczność poszanowania odmienności. Okazuje się, że funkcjonariusze w Polsce najrzadziej deklarowali taką motywację. Ustępowanie, aby uniknąć konfrontacji, częściej odnotowano wśród Czechów, a najczęściej wśród Litwinów. W tym miejscu ponownie wyniki badań sugerują niszę problemową, skłaniając tym samym do przeanalizowania procedur formalnych, jakie istnieją w każdym z tych krajów. Być może ich trudność i uciążliwość dla administracji więziennej jest przyczyną większej lub mniejszej chęci ich unikania, nawet za cenę ustępstw wbrew swoim poglądom.

Druga sytuacja związana z oczekiwaniami skazanych muzułmanów dotyczyła kwestii specjalnej diety, która zgodnie z tradycją i religią islamu włącza produkty halaal. W tym przypadku problem, jaki zaistniał, dotyczył kwestii wzbogacania standardowej diety mięsem z uboju rytualnego. Muzułmanie tę zasadę wywodzą z Koranu, którego tekst wskazuje: „Przykazania boskie nie pozwalają wam spożywać zwierząt padłych, krwi, mięsa wieprzowego, w ogólności wszystkich zwierząt, nad którymi przy uboju nie było wypowiedziane błogosławieństwo jego imieniem”¹⁵. Oczywiście pragmatyka wskazuje, że muzułmanin, który znajduje się w szczególnie dolegliwych warunkach może naruszyć te zasady żywienia. Równocześnie w prawie międzynarodowym nie ma żadnych wskazówek precyzujących, czy pobyt w więzieniu na terenie Unii Europejskiej jest faktycznie taką okolicznością, która zezwala większości (wykonawcom kary) na wymuszenie odstąpienia od tych zasad. To jest obszar dyskusyjny, niemniej jednak pojawiły się takie oczekiwania, zatem docelowo warto zastanowić się nad wypracowaniem czytelnych dyspozycji praktycznych w tej kwestii.

W warunkach każdego z analizowanych krajów istnieją przepisy i procedury regulujące kwestie posiłków różnicowanych z uwagi na stan zdrowia, preferencje vegetarianów, również są diety dla osób innego

¹⁵ M. Fudała, *Kuchnia arabska*, [w:] I. Kończak (red.), *Arabowie. Islam. Świat*, Wydawnictwo Ibidem, Łódź 2007, s. 260.

wyznania. Uzyskane informacje wskazują, że w tych krajach kwestia muzułmanów jest rozwiązana dietą bezmięsną lub z wyłączeniem wieprzowiny, ale nadal dostępna dieta dla muzułmanów nie zawiera mięsa z uboju rytualnego, czyli halaal. Ta kwestia wywołała bardzo emocjonalne relacje respondentów, niewątpliwie jest dyskusyjna, ale w praktyce bardzo realna i kłopotliwa. Nawet jeśli uwzględnić różnorodność przepisów prawa danego kraju, które regulują kwestię dozwolonego uboju rytualnego, to nadal pozostaje możliwość sprowadzania takiego mięsa, więc trudno uznać, aby prawo wykluczało takie posiłki. W Polsce, podobnie jak w Czechach i na Litwie, liczebność muzułmanów w więzieniach nie jest tak znacząca jak w Niemczech czy we Francji, to mimo wszystko takie oczekiwania co do mięsa halaal pojawiły się. Z tego względu stały się przesłanką do sondowania możliwych działań, jakie wobec tych oczekiwań podjęliby funkcjonariusze więzienni w różnych krajach.

Dodatkowo sens rozstrzygnięć co do diety z produktami halaal komplikuje niejasność genezy tych oczekiwań. Zdaniem imama Aliego Abi Issa z Wrocławia, jest to część praw religijnych i swobód wyznawców islamu. Prawo do posiłków z produktów halaal jest konsekwencją religijności muzułmanina, a nie wynika z regionalnej, etnicznej preferencji¹⁶. Zatem kłopotliwe jest pytanie, czy taka dieta jest częścią prawa do poszanowania odmienności religijnej, czy wykracza poza taką interpretację? Na to pytanie nie sposób odpowiedzieć bez szerszych rozważań kompetentnych sędziów, ale z punktu widzenia pragmatyki penitencjarnej jest to ważna potrzeba jednoznacznej polityki penitencjarnej. Taka polityka zmierza do wypracowania spójnych dyrektyw, natomiast dotychczasowe badania własne, prowadzone od 2013 r. wskazują, iż w polskich więzieniach te kwestie są w sferze swobodnej interpretacji dyrektorów.

Niemniej analizowany wątek diety z mięsem halaal okazał się jednoznaczny dla respondentów we wszystkich krajach. Przez pryzmat tych oczekiwań rozstrzygano tendencje do działania, jakie reprezentują respondenci w poszczególnych krajach. W tym zakresie przeprowadzono analizę specyfiki podejmowanych działań, a nie jak poprzednio motywacji, ponieważ dane statystyczne wskazują, iż istotność statystyczną uzyskała tylko korelacja zmiennej kraj pochodzenia vs. podjęte działanie.

¹⁶ Wywiad z dyrektorem szkoły muzułmańskiej – A. Urbanek, wizyta studyjna w Tuzli, Bośnia i Hercegowinie, maj 2015.

Tym samym jakość motywacji, mimo iż była badana, okazała się nieistotna statystycznie, aby różnicować respondentów z Polski, Czech i Litwy. Warto podkreślić, iż rozważane oczekiwania wobec diety, podobnie jak w powyższej sytuacji związanej z warunkami abluccji, nie poddawały się standardowym, wypracowanym procedurom. Oczekiwania osadzonych wykraczały poza znane rozwiązania, pozwalając nie tyle na sprawdzanie znajomości procedur służbowych, co na odkrywanie osobistych decyzji.

Pod względem statystycznym korelacja zmiennych kraj pochodzenia vs. działania podejmowane wobec oczekiwania skazanych ma cechy istotności (tabela 6).

Tabela 6. Zależności pomiędzy zmienną kraj pochodzenia respondentów vs. działania podejmowane wobec kwestii specjalnej diety

Zależność między zmienną „Kraj” a zmienną:	Chi2	df	p dla testu Chi2	V Cramera
Działania podjęte przez funkcjonariuszy Służby Więziennej wobec oczekiwań odmiennej diety	22,471	12	0,033	0,30

Na podstawie wyników badań dokonano kategoryzacji działań preferowanych w danej sytuacji, wyznaczając siedem propozycji:

- a) przekazanie sprawy innym działom (badano reprezentantów pionu penitencjarnego i ochronnego);
- b) odmowa, ponieważ jest to oczekiwanie niemożliwe do zorganizowania;
- c) odmowa, z uwagi na redukowanie zbędnych kosztów utrzymania skazanego;
- d) konieczność zorganizowania mięsa z certyfikatem halaal dla skazanego;
- e) absolutne odrzucenie takich oczekiwań;
- f) przyznanie skazanemu prawa tylko do diety standardowej (np. wegetariańska);
- g) ewentualna zgoda na sprowadzenie takiego mięsa, ale na koszt osadzonego w ramach prawa do zakupów.

Wyniki badań przedstawione w tabeli 7 wskazują, iż żadne z tych działań nie uzyskało wyjątkowo wysokich wskaźników. W przypadku badanych Litwinów działanie a), c), g) w ogóle nie zostało dostrzeżone.

W grupie Czechów i Litwinów na podobnym poziomie odnotowano gotowość do odmowy wobec tych roszczeń z uwagi na trudności organizacyjne [działanie b)]. Taki pogląd wydaje się odpowiedzią bezpieczną dla respondentów, ponieważ znosi odpowiedzialność za podjętą decyzję. Ona nie angażuje osobistych emocji i postaw wobec skazanych muzułmanów, przenosząc ciężar na warunki instytucji totalnej.

Tabela 7. Porównanie częstotliwości podejmowanych działań wobec zgłaszanych roszczeń w poszczególnych krajach

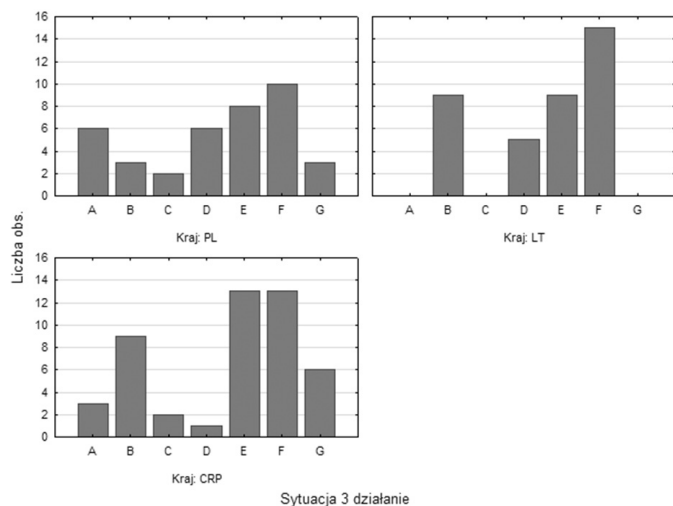
Kraj	A	B	C	D	E	F	G	Razem
PL	15,79%	7,89%	5,26%	15,79%	21,05%	26,32%	7,89%	30,89%
LT	0%	23,68%	0%	13,16%	23,68%	39,47%	0%	30,89%
CRP	6,38%	19,15%	4,26%	2,13%	27,66%	27,66%	12,77%	38,21%
Ogół	7,32%	17,07%	3,25%	9,76%	24,39%	30,89%	7,32%	100%

Natomiast interesujące są wyniki obrazujące zgodę na zaspokojenie tej potrzeby, czyli gotowość do zorganizowania specjalnej diety [działanie d)]. Najwyższa gotowość do tych działań pojawiła się w grupie Polaków, następnie Litwinów, zaś w niewielkim zakresie dostrzegano ją w Czechach (ryc. 1).

Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest skład grupy respondentów, gdyż wśród Polaków większa liczba reprezentowała pion penitencjarny niż ochronny. Gdy wychowawcy penitencjarni analizowali sytuację sporną, wówczas częściej byli gotowi rozważyć zasadność i głębszy sens takich roszczeń niż funkcjonariusze ochrony. Różnica jest w dużej mierze uzasadniona jakością relacji ze skazanymi, ponieważ one są przede wszystkim podstawą działania wychowawców. Muszą utrzymywać komunikację ze skazanymi, budować zaufanie oraz balans pomiędzy reżimem więziennym a realizacją potrzeb więźniów.

Z drugiej jednak strony pojawia się obraz różnorodnej tendencji do restrykcyjności postaw funkcjonariuszy. Restrykcyjność nie może być wyjaśniana tylko specyficznym składem grupy badanej. Warto w tym względnie porównać częstotliwość działania zmierzającego do jednoznacznie kategorycznego odrzucania takich roszczeń więźniów [działanie e)]. W Czechach ten wynik był najwyższy (27,66%), ale w porównaniu z Litwinami i Polakami różnice nie były aż tak duże, odpowiednio 23,68% i 21,05%.

Ryc. 1. Wskazania częstotliwości podjętych działań wobec oczekiwań skazanych

Niemniej w porównywanych krajach te wskaźniki były jednymi z najwyższych. Oczywiście działalność administracji więziennej nie może działać tylko poprzez przymus dostosowania się osadzonych, dlatego jeszcze ważniejszą kwestią jest działanie f), czyli uwzględnianie innych alternatyw działań. Skazany, który nie otrzyma mięsa halaal w swojej diecie, ma alternatywę w postaci posiłków wegetariańskich, więc bez wieprzowiny. Wśród Czechów i Litwinów ta tendencja była najwyższa, zmierzając do redukcji potencjalnych konfliktów, kierując uwagę na alternatywy. Tylko że kwestią sporną nie jest fakt zapewnienia jakiegokolwiek posiłku, ale właśnie respektowanie prawa lub oczekiwania do diety z mięsem halaal. Jeżeli akcentowanie tej alternatywy bezkonfliktowego rozwiązania było najwyższe w grupie Czechów, to analogicznie w niewielkim zakresie pojawiła się zgoda na zaspokojenie takiej potrzeby [działanie d)]. Wyobrażenie, że można ustąpić przed oczekiwaniami muzułmanów, ale w bezpiecznych granicach, powoduje, że generalnie rzadko rozważano ewentualną sensowność samych oczekiwań tych więźniów. Inaczej ta sytuacja wyglądała wśród Litwinów, gdzie obok dostrzegania alternatywnej diety, mimo wszystko, zdecydowanie częściej niż w Czechach, rozważano chęć spełnienia tych oczekiwań. Sens kulturowy czy religijny oczekiwanych ustępstw okazał się pomijany, ponieważ jego konotacje wiązały się z dążeniem do uprzywilejowanej pozycji wobec innych osób, zaś funkcjonariusze oczekiwali podporządkowania się warunkom istniejącym. Mimo że analizowana motywacja respondentów

nie okazała się istotna statystycznie, to częściowo potwierdza tę tezę. Najczęściej prezentowanym argumentem za odrzucaniem oczekiwań osadzonych była konieczność przymuszenia ich do dostosowywania się oraz obawa przed nadmiernymi ustępstwami i eskalacją roszczeń.

Zakończenie

Rozważane kwestie konfrontacji oczekiwań ze strony skazanych wobec warunków wykonywania kary pozbawienia wolności budziły wśród respondentów wiele emocji. Już samo dostrzeganie ich dodatkowych uprawnień, usankcjonowanych religijnie lub kulturowo, powodowało obawy o nieprzychylnie reakcje większości, czyli innych osadzonych. Również sami respondenci mieli trudności w jednoznacznym opowiedzeniu się za określoną tendencją, zrozumienia tych potrzeb i ich szanowania, albo odrzucenia. Równocześnie analizowane wyniki wskazują na wiele niewyjaśnionych kwestii, ważnych dla praktyki penitencjarnej oraz dla metodyki postępowania ogólnie z grupą skazanych cudzoziemców. Warto podkreślić, że we wszystkich porównywanych krajach tendencje do ostrożnego i raczej nieustępliwego traktowania kulturowo odmiennych potrzeb były podobne. Oczywiście różniły się natężeniem, ale dominowała ostrożność w traktowaniu muzułmanów.

Analizowane sytuacje sporne pokazały, jak wiele trudności wiąże się z wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Sytuacje, które w otwartym świecie są łatwe do rozwiązania, w warunkach totalnych urastają do poważnych problemów. Ich wymiar jest nie tylko organizacyjny, ale także osobisty, ponieważ chęć do odpowiedzi na te nowe oczekiwania zależy przede wszystkim od gotowości personelu do dostrzegania tej odmienności.

Bibliografia

- Achermann C., *Multi-perspective research on foreigners in prisons in Switzerland*, [in:] I. Van Liempt, V. Bilger. (eds.), *The Ethics of Migration Research Methodology, Dealing with Vulnerable Immigrants*. Sussex Academic Press, Brighton, Portland.
- Appadurai A., *Strach przed mniejszościami. Esej o geografii gniewu*, PWN, Warszawa 2009.
- Drwęski B., *Muslim presence in Europe: a chance to stimulate societies in crisis?*, [in:] A. Szerląg, J. Pilarska, A. Urbanek (eds.), *European atomization or integration? Transborder aspects of (multi)pedagogy*, Cambridge Scholars Publishing, monografia w procesie wydawniczym.
- Fudała M., *Kuchnia arabska*, [w:] I. Kończak (red.), *Arabowie. Islam. Świat*, Wydawnictwo Ibidem, Łódź 2007.
- Golka M., *Cywilizacja współczesna i globalne problemy*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2012.
- Halliday F., *Bliski wschód w stosunkach międzynarodowych. Władza, polityka i ideologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i niwy kształt ładu światowego*, Muza, Warszawa 1997.
- Janusz G., *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Warszawa 1995.
- Moor B., *The Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Allen Lane, London 1967.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Państwowe, Warszawa 2009.
- Perkowska M., *Przestępczość graniczna cudzoziemców*, C.H.Beck, Warszawa 2013.
- Thoraval Y., Ulubegan G., *Świat muzułmański. Jedna religia – wiele społeczeństw. Mała encyklopedia Larousse*, Wrocław 2003.
- Szerląg A., *Polacy na wileńskim pograniczu kultur: przestrzenie (nie)porozumienia a budowa międzykulturowej wspólnoty*, „Multicultural Studies” 2016, vol. 1.